

TIO GRAVSTAKET MED TILLHÖRANDE STENSOCKLAR ETAPP 2023

Antikvarisk medverkan vid renovering

Gamla kyrkogården i Gävle
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2023

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst dnr: 10836–2022
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen

Tio gravstaket med tillhörande stensocklar Etapp 2023

Antikvarisk medverkan vid renovering

Gamla kyrkogården i Gävle
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2023

Rapport 2023:32
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2023

Omslagsbild: GK06 0061 efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2023-11-07.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: ©

Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd.....	6
Historik och beskrivning.....	6
Orsaker till åtgärder.....	7
Utförda arbeten	8
Staket.....	8
Stensocklar	9
Avvikelser från beslut	9
Övriga antikvariska iakttagelser.....	10
Foton.....	11
Källor.....	26

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	10836–2022
Länsstyrelsens beslutdatum:	2023-02-15
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer:	2023–40/312
Projektid:	sommar 2023-november 2023
Platsbesök:	2023-11-07
Antikvarisk medverkan:	Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie
Beställare:	Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, kontaktperson Madelené Gyllner
Medverkande firmor:	Stensocklar: Pirab AB, Gävle Staket: GePa Ytbehandling AB, Gävle

Sammanfattning

Under sommarsäsongen 2023 påbörjades renoveringen av tio gravstaket med tillhörande stensocklar på Gamla kyrkogården i Gävle. Dessa objekt är belägna inom GK 03, 05 och 06. Av de tio gravarna omfattar åtta smidesstaket och två gjutjärnsstaket. Samtliga staket är monterade i stensocklar. Renovering av staket har utförts etappvis under flera år. Metoderna är beprövade och anlitate firmor är väl insatta i processen och den höga antikvariska nivån som krävs för arbetena.

Renoveringen av staketen har omfattat blästring och ommålning, utförd inne på verkstad. Stensocklarna har justerats innan staketen har återmonterats. Mark- och stenarbetena är utförda av Pirab AB, Gävle. Målningsarbetena är utförda av GePa Ytbehandling AB, Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, har varit anlitate för antikvarisk medverkan. Frågor har under projektgången framför allt stämts av per e-post. Endast slutbesiktningen är utförd på plats, 2023-11-07.

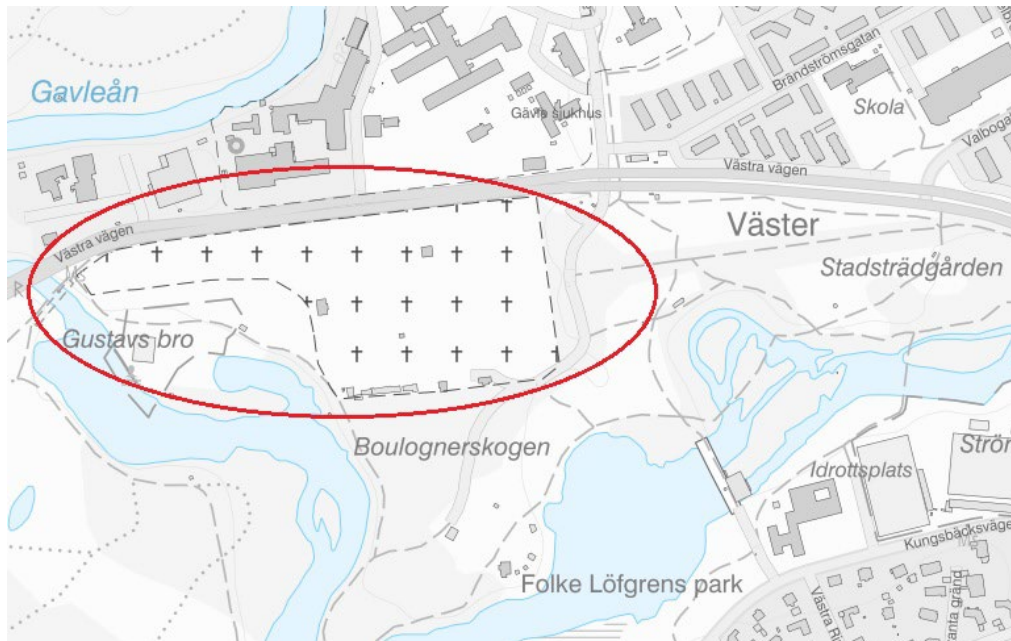
Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg är daterat 2023-02-15, dnr: 10836–2022. Beslutet är lämnat med villkoret att arbetena ska utföras i enlighet med åtgärdsprogrammet upprättat av Pia Haglund, Bjerking, daterat 2014-04-11. I detta program preciseras dock inte målningsbehandlingens alla moment närmare. Målningsarbetena har under alla år följt anvisningarna i dokumentet *Renovering av gravstaket – Arbetsbeskrivning för renovering av provstaket*, som togs fram av Bjerking 2014-04-26, det vill säga en kort tid efter upprättandet av åtgärdsprogrammet. Under augusti 2022 blev antikvarisk sakkunnig kontaktad av Lars Kjellberg från Introteknik AB som saluför färgsystemet som har använts. Kjellberg menade att sättet som målningsbehandlingen hittills utförts på är felaktig. Från etapp 2022 målas därför staketen enligt Introteknik AB's anvisningar och inte längre efter beskrivningen i Bjerking's *Arbetsbeskrivning för renovering av provstaket*, 2014-04-29, se mer under rubriken "Övriga antikvariska iakttagelser".

Antikvarisk slutbedömning

Antikvarisk medverkande gör bedömningen att renoveringen av staket och stensocklar har utförts i enlighet med åtgärdsprogrammet som ligger till grund för länsstyrelsens beslut. Samt i enlighet med målningsbeskrivningen från färgfabrikant Lars Kjellberg, Introteknik AB.

Antikvarisk medverkande godkänner de utförda arbetena ur kulturhistorisk synvinkel.

Karta

Figur 1. Gamla kyrkogården i Gävle är inringad. Karta ur Digitala Planarkivet.

Lagskydd

Gravarna på Gamla kyrkogården är skyddade enligt Kulturmiljölagens 4:e kapitel.

Historik och beskrivning

När Gamla kyrkogården invigdes 1808 hette den naturligtvis inte Gamla kyrkogården utan Nya kyrkogården. Den gamla kyrkogården som låg kring Heliga Trefaldighetskyrkan hade under slutet av 1700-talet börjat bli fullbelagd och efter att Gävle drabbades av en kraftig tyfusepidemi under början av 1800-talet, fattades beslutet att anlägga en ny begravningsplats utanför staden. Vid Västra tullen fanns mark som ansågs lämplig. Den äldsta kyrkogården låg vid nuvarande kvarter 3, där Enneska gravkoret uppfördes ett tiotal år efter invigningen. Det var grosshandlare Per Ennes som 1820 lät bygga gravkoret med tillhörande kapell, till sin familj. År 1842 uppfördes ytterligare ett gravkor på kyrkogården, Elfbrinkska gravkoret. Det uppfördes av de tre syskonen Per, Ulla och Marie Elfstrand, men fick sitt namn efter den första personen som begravdes i det, Maries man Olof Elfbrink. I samband med att Elfbrinkska gravkoret uppfördes, anlades även Stora allén, dagens Agnes von Krusenstiernas allé. Allén markerar huvudingången till kyrkogården, den tidigare ingången hade legat mot Västra vägen, rakt ut från Enneska gravkorets norra gavel.

Här finns ytterligare två gravmonument, familjen Garbergs familjegrav från 1826 och familjen Bångs gravmonument från 1850. År 1896 uppfördes bårhuset på kyrkogårdens södra del efter ritningar av Erik Alfred Hedin. Funktionen som bårhus har dock upphört sedan flera år. Kyrkogården har utvidgats vid flera tillfällen, senast kring sekelskiftet 1800–1900, då den västra delen utefter Västra vägen tillkom.

Den före detta vaktmästarbostaden invid bårhuset är flyttad till platsen under mitten av 1900-talet och här bodde kyrkogårdsvaktmästare ända in på 1980-talet. Huset är ursprungligen uppfört som banvaktarstuga och sägs ha stått längs Valboåsen. Ekonomibyggnaderna i kyrkogårdens sydvästra del, är uppförda under andra halvan av 1900-talet.

Det var efter invigningen av Skogskyrkogården 1929 som Gamla kyrkogården kom att få sitt nuvarande namn.

På kyrkogården finns sammantaget omkring 9 900 gravar, varav omkring 140 är omgärdade av staket av smide eller gjutjärn. Gravstaketen är tillkomna under olika tidsperioder och av den anledningen varierar utformning och karaktär på dem. Flera staket har märkning med Skoglund & Olson Gefle och Anderssons smidesverkstad Gefle. Övervägande delen av staketen är rikt dekorerade och utsirade, men det förekommer även nyare staket, som har ett enklare utförande.

Kyrkogårdsenheten i Gävle har underhållsansvar för omkring 80–100 av gravarna med staket. Enheten renoverar årligen gravplatser med staket. Arbetena finns beskrivna i antikvariska slutrapporter:

2015: Antikvarisk slutrapport nr 2018:20

2019: Antikvarisk slutrapport nr 2020:11

2020: Antikvarisk slutrapport nr 2021:02

2021: Antikvarisk slutrapport nr 2023:25

2022: Antikvarisk slutrapport nr 2023:28

Arbetena har utförts i enlighet med åtgärdsförslaget från Bjerking, daterat 2014-04-11 samt utifrån Introteknik AB's målningsbeskrivning, e-post daterad 2022-08-24. Denna e-post är arkiverad ihop med handlingar från 2022 års etapp.

Orsaker till åtgärder

De tio berörda gravplatserna hade likvärdig skadebild. Stensocklarna hade sjunkit/fallit ur läge. Sättningarna hade i sin tur orsakat spänningar i smides- och gjutjärnsstaketen som deformerats. Flera staket hade lösa staketdelar och hela sektioner som stod lutade mot staketsektioner som ännu hade sin förankring i stensockeln. Staketen hade även skador i form av rostangrepp, flagad och urlakad färg, påväxt av lav samt bortfall av smides- och gjutjärnsdelar.

Utförda arbeten

De tio gravplatser som åtgärdats inom 2023 års etapp ligger inom kvarter 03, 05 och kvarter 06. Alla de åtgärdade gravplatserna omgärdas av staket av smide eller gjutjärn, som är monterade i stensockel. Inom 2023 års etapp ingick även omläggning av gräsyta till grussyta på tre av de aktuella gravarna. Gravarna hade ursprungligen grusbeläggning och kyrkogårdsenheten önskar med omläggningen återgå till originalgestaltning av markbeläggningen.

De gravplatser vars staket och ramar har renoverats inom 2023 års etapp utgörs av:

GK03 0070 - smide

GK03 0075 - smide

GK03 0096 - smide + omläggning till grus

GK05 0007 - gjutjärn

GK05 0124 - smide

GK06 0038–0039 - smide + omläggning till grus

GK06 0061 - smide

GK06 0177 - gjutjärn

GK06 0258 - smide

GK06 0323 - smide + omläggning till grus

Staket

Samtliga staket har demonterats och åtgärdats på verkstad hos GePa Ytbehandling AB.

Staketen har rengjorts från färg och rost genom mjukblästring. Lagning av staketen har utförts genom varsam svetsning, på i förväg lokalt uppvärmda ytor. Stolpar och staketssektioner har målats med målningssystem från Introteknik AB, enligt anvisningar från Lars Kjellberg, Introteknik AB.

Grundning: Isotrol Klarlack Grund

Mellanstrykning: Isoguard Pansar, svart kulör

Slutstrykning: Isoguard Pansar, svart kulör

Utdrag från e-postkommunikationen från Lars Kjellberg:

Isoguard Pansar är en järnglimmerpigmenterad oljefärg och ger ett betydligt bättre rostskydd än Isotrol Finish som dels har 70 i glans och inte ger samma linslängd som Isoguard Pansar. Isoguard Pansar har ca 20 i glans.

Staketstolparna är försedda med rostfri dubb av 12 mm karmstål som svetsats på stolpfoten. Stolparna är monterade i stensocklarna med hydrauliskt kalkbruk av typen Saint-Austier NHL 3,5, 0,2 mm. Staketsektionerna är hopsatta med nya rostfria skruvförband. Gamla förband har borrats ur och ersatts med nya. Delar som skadades vid transport och/eller montering har bättringsmålats på plats.

Samtliga grindar går nu att öppna och stänga. Vissa saknar dock sin regelfunktion.

Stensocklar

Då staketen har varit demonterade har markarbeten skett på plats vid berörda gravplatser för att justera och säkra upp stensocklarna. Stenarna har märkts upp och demonterats. Ny botten har anordnats genom grus och jordfuktat bruk. Vid återmontering har socklarna lagts så dess överkant ligger cirka 50 mm ovan mark. Stensocklar som sedan tidigare hade en högre placering mot mark än så, har återlagts enligt detta. Stenar som har spruckit har limmats enligt anvisningarna i åtgärdsförslaget, det vill säga osynligt. Kramling av socklarna har utförts på socklarnas insidor med rostfri klammer och infästning enligt anvisningar i förfrågningsunderlaget. Kramling är dold under marknivå.

Avvikelser från beslut

Enligt handlingarna från Kyrkogårdsenheten skulle markbeläggningen inom grav GK06 0061 återställas till grus. Detta har inte gjorts, markbeläggningen är gräs. Beslut fattades under projektets gång om att behålla gräset.

Som nämnts tidigare har årets etapp utförts i enlighet med målningsanvisningar från färgfabrikören, Introteknik AB, inkomna per e-post 2022-08-24. Tidigare etapper har målats enligt de anvisningar som Bjerking AB lämnade i sitt dokument *Gamla kyrkogården, Gävle, Arbetsbeskrivning för renovering av provstaket*, 2014-04-29. Målningsanvisningen från färgfabrikören Introteknik AB innebär att staketen från och med 2022 års etapp målas enligt:

Grundning: Isotrol Klarlack Grund

Mellanstrykning: Isoguard Pansar, svart kulör

Slutstrykning: Isoguard Pansar, svart kulör

En synlig skillnad på slutresultatet mellan målningsanvisningen från färgleverantören och det tidigare förfarandet är att Isoguard Pansar, som nu använts för slutstrykning, har ett glanstal på 20. Detta ger en mattare yta än tidigare använda Isotrol Finish. Detta påverkar det estetiska slutintrycket till det bättre, enligt antikvarisk medverkande.

Övriga antikvariska iakttagelser

Vid slutbesiktningen noterades en del fraktskador på staketens färgytor. Denna typ av skador uppstår när staketsektioner fraktas innan färgen helt har härdat. Fraktskador kan alltid uppstå, men med väl härdat färg undviks de värsta. En svårighet är att staketen är så pass skrymmande att det inte är möjligt att förvara många på verkstad under en längre tid. Skadorna kommer att åtgärdas på plats men först till nästa säsong.

Foton

Figur 2. GK03 0070 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktnig. Foto: Kyrkogårdsenbeten, Gävle församling, hösten 2020.

Figur 3. GK03 0070 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktnig. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 4. GK03 0070 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 5. GK03 0075 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Foto: Pirab, våren 2023.

*Figur 6. GK03 0075 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.*

*Figur 7. GK03 0096 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Gravens ursprungliga grusbeläggning har med tiden övergått till gräs.
Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, våren 2023.*

Figur 8. GK03 0096 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats. Gravplatsens ursprungliga markbeläggning med grus har återskapats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 9. GK03 0096 efter åtgärd. Stensockelns kramlingar ligger dolda under gruset. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 10. GK05 0007 före åtgärd. Gjutjärnsstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 11. K5 007 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och gjutjärnsstaketet har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 12. K5 007 efter åtgärd. Närbild på gjutjärnsstaketets konstruktion. Sidostyckena sitter förankrade i fram- och bakstycke endast genom stift. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

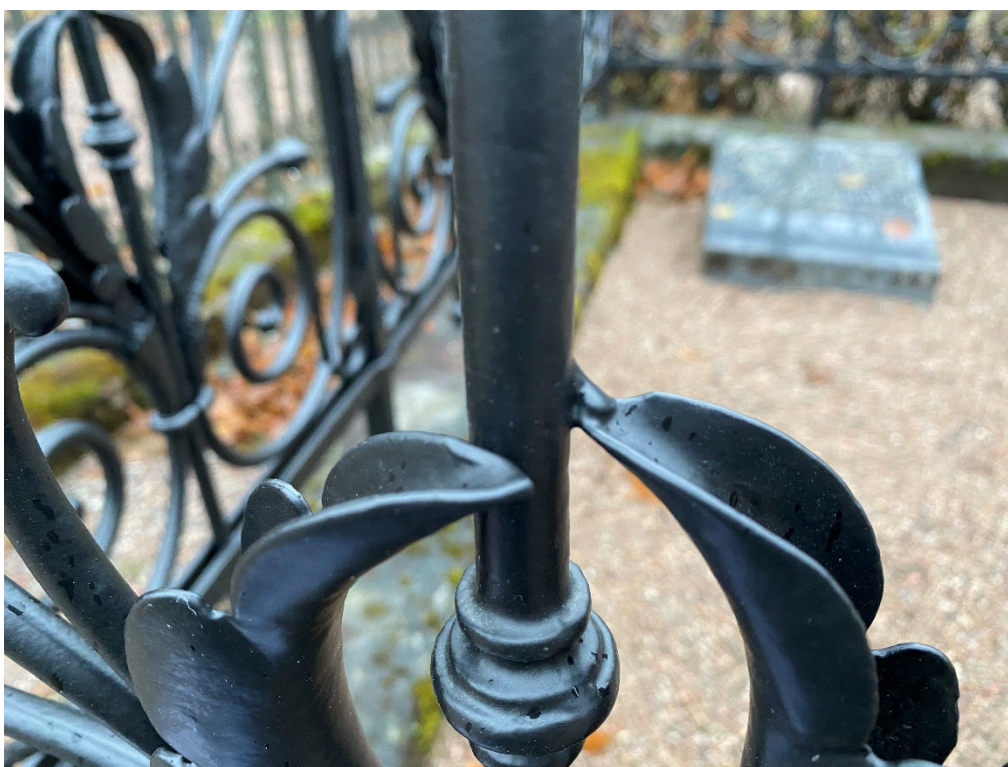
Figur 13. GK05 0124 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Foto: Pirab, våren 2023.

*Figur 14. GK05 0124 före åtgärd. Vissa delar av staketet uppvisade kraftiga rostangrepp.
Foto: Pirab, våren 2023.*

*Figur 15. GK05 0124 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.*

*Figur 16. GK05 0124 efter åtgärd. Vissa bladformer på staketet var i mycket dåligt skick.
För att ens klara av blåstringen har vissa blad varsamt därför svetsats fast i staketdelar.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.*

Figur 17. GK06 0038–0039 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Gravens ursprungliga grusbeläggning har med tiden övergått till gräs. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 18. GK06 0038–0039 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats. Gravplatsens ursprungliga markbeläggning med grus har återskapats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 19. GK06 0038–0039 efter åtgärd. Stensockelns kramlingar är dolda under grusytan. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 20. GK06 0061 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 21. GK06 0061 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 22. GK06 0061 efter åtgärd. Närbild på smidesstaketets tjugiga grind. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 23. GK06 0177 före åtgärd. Gjutjärnsstaket i behov av renovering. Staketet var i flera olika delar. Samtliga sektioner fanns kvar, men vissa detaljer saknades. Stensockel i behov av riktning. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 24. GK06 0177 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och gjutjärnsstaketet har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 25. GK06 0177 efter åtgärd. Dekorationer som saknades sedan tidigare har inte rekonstruerats utan lämnats utan åtgärd. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 26. GK06 0258 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 27. GK06 0258 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Figur 28. GK06 0323 före åtgärd. Smidesstaketet i behov av renovering. Stensockel i behov av riktning. Gravens ursprungliga grusbeklägning har med tiden övergått till gräs. Foto: Pirab, våren 2023.

Figur 29. GK06 0323 efter åtgärd. Stensockeln har riktats och smidesstaketet har renoverats. Gravplatsens ursprungliga markbeläggning med grus har återskapats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-11-07.

Källor

Boox Lena och Englund Erika, *Gamla kyrkogården i Gävle, Kulturbistorisk inventering, 2004–2005*. Läns museet Gävleborg, rapport 2006:01

Olsson Ulrika, *Gravstaket med tillhörande stensocklar*, Antikvarisk dokumentation av tolv renoverade gravstaket, 2015. Läns museet Gävleborg, rapport 2018:20

Olsson Ulrika, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar*, Antikvarisk medverkan vid renovering, 2019. Läns museet Gävleborg, rapport 2020:11

Olsson Ulrika, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar*, Antikvarisk medverkan vid renovering, 2020. Läns museet Gävleborg, rapport 2021:02

Olsson Ulrika, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar*, etapp 2021 Antikvarisk medverkan vid renovering, 2023. Läns museet Gävleborg, rapport 2023:25

Olsson Ulrika, *Tio gravstaket med tillhörande stensocklar*, etapp 2022 Antikvarisk medverkan vid renovering, 2023. Läns museet Gävleborg, rapport 2023:25

Bjerking, *Gamla kyrkogården, Gävle, Åtgärdsprogram för gravstaket*, 2014-04-11

Bjerking, *Gamla kyrkogården Gävle, Arbetsbeskrivning för renovering av provstaket*, 2014-04-29

E-post: Till Ulrika Olsson från Lars Kjellberg, Introteknik AB, 2022-08-24

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

